

**ԻՐԱՆԻ ՆԿԱՏԱՍՐ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՅԱՆՈՒՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈԼՅՈՒՑԻԱՆ
1978- 1979 ԹԹ. ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ**

1978-1979թթ. իրանական հեղափոխության ընթացքում Միացյալ Նահանգների ամբաքույց միջամտությունն Իրանում ընթացող պրոցեսներին, ինչպես և նրա քաղաքական ակտիվության անմախաղեպ սաստկացումն անմիջապես պայմանավորված էին ոչ միայն Իրանում, այլև ողջ տարածաշրջանում նրա տնտեսական, ռազմավարական և քաղաքական շահերով:

ԱՄՆ-ի համար կենսական կարևորություն ներկայացնող այդ բազմաբնույթ շահերն ապահովվում էին, մախ և առաջ, Իրանի ներքաղաքական կայունությամբ, որի պահպանումը մշտապես Իրանում ամերիկյան քաղաքականության հիմնական և անփոփոխ ասպեկտներից մեկն էր:

Միացյալ Նահանգների հետ ամենասերտ հարաբերությունների զարգամամբ հավասարապես շահագրգռված էին նաև Իրանի ղեկավար շրջանները և, մասնավորաբար, Մոհամմեդ Ռեզա Փեհլևի շահը, որն ԱՄՆ-ի հետ համագործակցությունը համարում էր իր վարչակարգի պահպանման և գոյատևման հզոր երաշխիք և ամեն կերպ խրախուսում էր այն:

Հեղափոխության ընթացքում Իրանի նկատմամբ Միացյալ Նահանգների քաղաքականության էվոլյուցիայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն ուղղակիորեն թելադրվում էր իրադարձությունների բռն զարգացմամբ և երկրի ներսում արագ փոփոխվող որոշակի իրադրությամբ:

Չնայած Իրանում քաղաքական լարվածության ակնհայտ նշաններին՝ 1978թ. սկզբներին Միացյալ Նահանգների ղեկավարությունը շահի վարչակարգը շարունակում էր անկեղծորեն դիտել որպես միանգամայն կայուն և վստահելի դաշնակից, իսկ շահին՝ որպես իր ժողովրդի կողմից սիրված իմաստուն ղեկավար և գործիչ՝ ընդունակ զսպելու և հարկ եղած դեպքում դիմակայելու ցանկացած ընդդիմության:

Հավատարիմ ընդունված ստերեոտիպին՝ այդ ընթացքում Թեհրանում ամերիկյան դեսպանատան զեկույցներում Իրանում ծավալվող զանգվածա-

յին ելույթներն ավելի հաճախ ներկայացվում էին անհամեմատ մեղմ. լույսը ար-
պես հասարակության առանձին խմբերի արտահայտություն, ինչը և մեծ
չափով պայմանավորում էր հեղափոխական իրադարձությունների սկզբնա-
կան վտույտը ԱՄՆ-ի պաշտոնական շրջանների ակնհայտ պասսիվությունը:
Դատելով վերջիններիս կեցվածքից՝ պետք է ենթադրել, որ ԱՄՆ-ի ղեկավար
շրջաններում դեռևս չէին ընկալում այդ իրադարձությունների ողջ լրջու-
թյունն ու նրանց հավանական հետևանքների վտանգավորությունն ԱՄՆ-ի
համար: Մասնավաճ, որ ԱՄՆ-ը հեղափոխական ուժերի կողմից դեռևս չէր
ենթարկվում խիստ քննադատության, համաձայն, որն իրադարձություն-
ների զարգացմանը սկսեցին կերպով հետևող որոշ դիտարկումների առիթ էր
տալիս չբացառել մույնիսկ նախագահ Ջ. Քարտերին որպես հաշտարար
դատավոր հրավիրելու հավանականությունը¹:

ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանների արտաքուստ տարօրինակ և իրադրությա-
նը ոչ համապատասխան անեղություն և անտարբերության վկայությունն
էր և այն, որ խնդրին առանձնապես կարևորություն չտալով՝ Քարտերը մույ-
նիսկ հարկ չհամարեց իր օգնականներից որևէ մեկին համձնարարել զբաղ-
վել Իրանի գործերով, իսկ Ջ. Բոնգհինսկու՝ այդ պարտականությունն ստանձ-
նելու չթաքցրած հավակնությունը, ըստ վկայությունների, նրան որոշակի-
որեն նյարդայնացնում էր:

Ավելորդ չէ մշել, որ Միացյալ Նահանգների ղեկավար շրջաններն ընդ-
հանրապես ընդգծված դժկամությամբ էին ընդունում Իրանին վերաբերվող
ցանկացած անհաճու լուր՝ չկամենալով թեկուզ զուտ տեսականորեն թույ-
լատրելի համարել այդ երկրում իրենց դիրքերի թուլացման կամ հեռուն գնա-
ցող ծրագրերի ձախողման որևէ հնարավորություն:

Հարկ է հիշատակել, սակայն, որ այդ մույն ժամանակ Իրանի հարցերով
զբաղվող շատ մասնագետներ և վերլուծաբաններ, իրատեսորեն և սթափ
գնահատելով ստեղծված իրադրությունը, կանխատեսում էին ոչ միայն դեպ-
քերի հավանական զարգացումները, այլև մույնիսկ շահի տապալման հնա-
րավորությունը, որը, սակայն, ցուցադրաբար անուշադրության էր մատնվում
ԱՄՆ-ի ղեկավարության կողմից: Ս. Ջաբիհի իրավացի բնորոշմամբ՝ 1978թ. ողջ
առաջին կեսը ԱՄՆ-ի համար դեռևս ոչ թե տագնապի և անհամաձայնության, այլ
սպասումի և իրադարձությունների զարգացմանը հետևելու շրջան էր⁴:

Այսուհանդերձ, առավել ապահովության և իր համար իրադրությունը
մինչև վերջ պարզաբանելու դիտավորությամբ Միացյալ Նահանգներն ըն-
դարձակ հետախուզական գործունեություն էր ծավալել՝ հենվելով ոչ միայն
սեփական հետախուզական ինֆրասարուկսարայի վրա, այլև լայնորեն օգ-
տագործելով իր դաշնակիցների (հատկապես Իսրայելի) համապատաս-
խան ծառայությունների հնարավորությունները⁵:

Իրանում ծավալվող իրադարձությունների նկատմամբ ԱՄՆ-ի անտար-
բերության ոչ պակաս կարևոր պատճառներից մեկն էլ, անտարակույս, այն
էր, որ ԱՄՆ-ի պրագմատիկ ղեկավարներն ուղղակի խուսափում էին ներ-

քաշվել այդ զգայուն և նուրբ խնդրի մեջ, քանի որ ընդդիմության հաղթանակի և իշխանափոխության դեպքում չէր բացառվում միանգամից ամեն ինչ կորցնելու վտանգը: Իրանի նշանակությունն ԱՄՆ-ի համար չափազանց մեծ էր, որպեսզի վերջինս պատրաստ լիներ այդպիսի համարձակ քայլի: Պատահական չէ, որ ամերիկյան միջամտությունը Իրանում (ինչին նա, ի վերջո, ձեռնամուխ եղավ) բավական ժամանակ զգուշավոր էր: Իրանում դեպքերի հախտում զարգացումն անկանխատեսելի էր և, հասկանալիորեն, ԱՄՆ-ի կողմից առնվազն անխոհեմություն կլիներ բացահայտորեն ցուցադրել իր շահագրգռություններն ու աջակցությունը, քանի որ այն կարող էր ծայրահեղ անցանկալի հետևանքների հանգեցնել, եթե Իրանում իրավիճակն ավելի բարդանար: ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանների համար միանգամայն պարզ էր, որ այս անգամ այլևս դժվար թե հնարավոր լիներ կրկնել 1953թ. նախադեպը, երբ Սիահցյալ Նահանգների անմիջական ջանքերով հաջողվեց տապալել Ազգային ճակատ կազմակերպության ղեկավար Մոհամմեդ Մոսադեղի կառավարությունը և շահին վերադարձնել իշխանությունը:

Ինչպես և պետք էր սպասել, իրադարձությունների հետագա զարգացումն ի վերջո հարկադրեց ԱՄՆ-ի ղեկավարությանը ճշգրտել և որոշակիացնել Իրանի նկատմամբ իր քաղաքական կոնցեպցիան և գործնական քայլերը, քանի որ հետագա հապաղումը սպստում էր ճակատագրական լինել ԱՄՆ-ի շահերի համար ոչ միայն Իրանում, այլև տարածաշրջանում ընդհանրապես: Համաձայն այդ նոր քաղաքական գծի, որի վերջնական մշակման մեջ առաջատար դեր էր հատկացվում պետքարտուղար Ս. Վենսին⁶, ԱՄՆ-ի առաջնահերթ մտահոգությունը դեպքերի հետագա զարգացումը կասեցնելն էր և շահի իշխանությունն ամեն գնով պահպանելը: Պատահական չէ, որ այդ պահից սկսած ԱՄՆ-ի ղեկավարներն, իրենց ապագա գործողություններն արդարացնելու միտումով, ջանում էին առիթ բաց չթողնել կրկին և կրկին հավաստելու ոչ միայն ԱՄՆ-ի, այլև ողջ Արևմուտքի համար Իրանի ռազմավարական և տնտեսական կարևորությունը, տարածաշրջանում կայունության գործոնի նրա անվախարհիկության դերը, հետևաբար և Իրանի ներքին իրադրության հաստատունությունը պահպանելու կենսական անհրաժեշտությունը, որի միակ երաշխավոր էր ներկայացվում Մոհամմեդ Ռեզա Փեհլևի շահը: ԱՄՆ-ի ղեկավարներն ու նրանց քաղաքականության ջատագովները չէին դադարում հիշեցնել նաև Իրանի և ԱՄՆ-ի միջև ավանդաբար ձևավորված բարեկամական, «հատուկ» հարաբերությունները և շահին ունեցություններից պաշտպանելու ԱՄՆ-ի ազնիվ պարտականությունը:

Ի հավաստումն շահի հանդեպ իր ջերմ զգացմունքների՝ 1978թ. նոյեմբերի սկզբներին Քարտերը հանդիսավոր ընդունելություն կազմակերպեց Սիահցյալ Նահանգների ռազմա-օդային ակադեմիայում ուսանող զահաժառանգ Ռեզայի պատվին⁷: Հատկանշական է, որ նույն ժամանակ, երբ Իրանում Սիահցյալ Նահանգների դեսպան Վ. Սալիվանը որերորդ անգամ ահազանգում էր Իրանում ներքաղաքական լարվածության սաստկացման և

տազմասպահարույց իրադրության մասին, Քարտերն ուղղակի թույլ չտվեց կազմակերպել Իրանից ամերիկյան քաղաքացիների զանգվածային դուրս-բերումը, ամենայն հավանականությամբ, շահի վստահությունը չկորցնելու և նրա հետ հարաբերությունները չփչացնելու համար: Իր մամուլի աստվի-ներից մեկի ժամանակ Քարտերը համոզվածություն էր հայանում, որ շահը կապահպանի իշխանությունը և Իրանի ներկայիս պորբեմները կլուծվեն: «Մենք աջակցում ենք շահին և միաժամանակ վստահում ենք նրան», ասաց նա:

ԱՄՆ-ի ղեկավարության կողմից շահի իշխանության պահպանման ամենախոստումնալից տարբերակ էր դիտվում ռազմական կառավարության ստեղծումը, քանի որ բանակն էր այն միակ կազմակերպված ուժը, որը հավատարիմ էր շահին և կարող էր նրան ամուր հենարան ծառայել: 1978թ. նոյեմբերի 5-ին շահը, Սիացյալ Նահանգների համաձայնությամբ և իր խոստովանությամբ՝ այլընտրանք չունենալով, վարչապետ նշանակեց Իրանի գինված ուժերի Գերագույն գլխավոր հրամանատար Դոլան Ռեզա Ազհարիին¹⁰, որի կառավարությունը չհապաղեց իրադրությունը հսկողության տակ վերցնել: Փորձելով որևէ կերպ պատճառաբանել ռազմական կառավարության ստեղծման անխուսափելիությունը, շահը վստահեցնում էր, որ այն ժամանակավոր է¹¹, և խոստանում էր երկրում կայունություն հաստատելուց անմիջապես հետա վտխարինել այն քաղաքական ուժերի լայն շրջանակ ներկայացնող կառավարությամբ և արդեն 1979թ. ամռանն անցկացնել մեջլիսի իսկապես ազատ ընտրություններ¹²:

Շահին և նրա հովանավոր ամերիկացիներին բավական զայթակղիչ քվազող այս խոստմանն ի պատասխան՝ հեղափոխական շարժման հիմնական և ամենահեղինակավոր ուժերից մեկը՝ Ազգային ճակատ կազմակերպությունը, միանշանակ հայտարարեց. «Բանակի ղեկավարին կառավարության ղեկավար դարձնելը և բանակը ժողովրդի դեմ դուրս բերելը հանցագործություն է»¹³: Ինչպես նշում էր անգլիական «Ֆայնենշլ թայմս»-ը, Ազգային ճակատի նման դիրքորոշումն արդեն իսկ սկզբից և եթե բացառում էր ռազմական կառավարության՝ քաղաքական օրինականություն ձեռք բերելու հնարավորությունը¹⁴: Մանավանդ, որ Ազհարիի կառավարությունն, իրոք, մտադիր էր հիմնական շեշտը դնել ռազմական ուժ գործադրելու վրա¹⁵ օգտվելով Սիացյալ Նահանգների աջակցությունից:

Դեկտեմբերի սկզբներին արդեն Ազհարիի կառավարությունը ճգնաժամ էր ապրում, և վիճակը փրկելու համար ավելի ու ավելի ակնհայտ էր դառնում նրանից հրաժարվելու անհրաժեշտությունը: Դեկտեմբերի 21-ին շահը հարկադրված ընդունեց Ազհարիի հրաժարականը և առաջարկեց նրան շարունակել կատարել վարչապետի պարտականությունները՝ մինչև նոր կառավարության կազմումը¹⁶:

Ռազմական կառավարության ֆիասկոն առանձնապես չանհանգստացրեց ԱՄՆ-ին: Իրանի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ չնայած իշխանությունների վերին շերտերում

առկա տարածայնություններին, պաշտոնական Վաշինգտոնը, օգտագործելով իր տրամադրության տակ եղած բոլոր հնարավորությունները, մշակել էր Իրանում իր դիրքերի ամօժեմնխելիությունն ապահովելու և ցանկացած պարագայում Իրանի արտաքին քաղաքականության ամերիկամետ կողմնորոշումը պահպանելու մի ամբողջ շարք տարբերակներ:

Իրադարձությունների զարգացման այս վառված լայնորեն արժարժվում էր Սիացյալ Նահանգների մտահաղացմամբ և շահի հովանավորությամբ երկրում այսպես կոչված կռալիցիոն քաղաքացիական կառավարություն ստեղծելու գաղափարը, և ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչներն ամենագործուն մասնակցություն էին ցուցաբերում ընդդիմության «չափավոր» գործիչների հետ այդ նպատակով վարվող բանակցություններին¹⁷:

Սիացյալ Նահանգների ղեկավարությանը միանգամայն կրավարարներ, եթե շահը ժամանակավորապես հեռանար երկրից, իսկ նրա պարտականությունները հանձնվեին «Բարձրագույն խորհրդակցական խորհրդին», որի կազմի մեջ կմտնեին Իրանի հիմնական քաղաքական ուժերի ներկայացուցիչները՝ շահի ընտրությամբ և երաշխավորությամբ: Գործադիր իշխանությունը կհանձնվեր կռալիցիոն կառավարությանը՝ ընդդիմության «չափավոր» քնի որևէ առավել հարմար ներկայացուցչի գլխավորությամբ¹⁸:

Այդ մտահաղացումն իրականացնելու դիտավորությամբ խորհրդականների անվան տակ Իրան էին թափանցել ԱՄՆ-ի Կենտրոնական հետախուզական վարչության, Պետդեպարտամենտի և այլ գերատեսչությունների ու ծառայությունների մեծաթիվ ներկայացուցիչներ, որոնց իսկական նպատակը այնպիսի գործիչներ որոնելն էր, որոնք, ըստ հիշյալ ծրագրի հեղինակների, կարող էին ներգրավվել նորաստեղծ կառավարության կազմի մեջ, որի միջոցով և փորձելու էին պահպանել շահի իշխանությունն ու շահական կառույցն ընդհանրապես:

Պաշտոնական ԱՄՆ-ն, ի դեպ, հակված չէր քողարկել Իրանում ընդդիմության ղեկավարների հետ ամերիկյան ներկայացուցիչների և, մասնավորաբար, ամերիկյան դեսպանատան կապերը: Ըստ հավաստի տեղեկությունների՝ Սիացյալ Նահանգներին հաջողվել էր կապեր հաստատել մույնիսկ այաթոլլա Խոմենյու շրջապատից որոշ հեղինակավոր գործիչների հետ¹⁹: Քաղաքական շրջաններում ԱՄՆ-ի մման կեցվածքը գնահատվում էր որպես մի նոր վկայություն այն բանի, որ վերջինս չէր հրաժարվում հնարավոր բոլոր միջոցներով Իրանում ծավալվող իրադարձությունների վրա ազդելու վարձերից՝ հետապնդելով խիստ որոշակի շահեր²⁰:

Իրանի նկատմամբ ԱՄՆ-ի մշակած հիշյալ քաղաքական գիծն, ըստ էության, միաժամանակ մի քանի նպատակ էր հետապնդում: Դրանցից մեկն, անտարակույս, շահի հոգևոր և աշխարհիկ հակառակորդներին մի կառավարության մեջ համախմբելն ու դրանով իսկ նրանց վնասագործելն էր: Քարտերի խորին համոզմամբ՝ միմիայն այս խելամիտ մտահաղացումը կփրկեր վիճակը, և այդ պարագայում այլընտրանք չէր տեսնում²¹:

Այսպիսի դիրքորոշման մյուս ասպեկտն ընդդիմության ներկայացուցիչների մի մասին կառավարության մեջ ներգրավելով՝ վերջիններին պատակաելն ու թուլացնելն էր: Անկասկած, կուպիցիոն կառավարություն կազմելու առաջարկը միանշանակ չէր ընկալվի ընդդիմության առանձին ուժերի կողմից և առիթ կտար հակասությունների: Եվ եթե գործնականում հաջողվեր էլ ստեղծել այդպիսի կառավարություն, ապա այն, ամենայն հավանականությամբ, երկար չէր գոյատևի, բայց և միանգամայն բավարար կլիներ կոքերը հանդարտեցնելու և ժամանակ շահելու համար:

Եվ վերջապես, շահագրգիռ կողմերը հույս ամերին նաև, այդ միջոցով շահի կողմը զրավել ընդդիմության մի մասին՝ հնտորեն օգտագործելով վերջիններին բազմաբնույթ լինելու, որոշ խմբերի՝ քաղաքական հստակ ծրագիր չունենալու հանգամանքն ու իշխանության գալու նրանց բռն ցանկությունը:

Այսպիսով, առաջին հայացքից միմյանց միանգամայն հակադիր թվացող այս սկզբունքներն իրականում հետապնդում էին միևնույն նպատակը՝ կասեցնել ընդդիմադիր ուժերի հնարավոր հաջողությունը, ինչն ադետալի կլիներ ոչ միայն շահի և նրա վարչակարգի, այլև, հավասարապես, Միացյալ Նահանգների համար:

Հեղավոխական պրոցեսի ընդլայնումն ու խորացումը, սակայն, վիժեցրեց չափավոր ընդդիմության հետ այդ պահին համաձայնության գալու վարձերը: Այս ծրագրի ձախողման գործում վճռորոշ դեր խաղաց արմատականների դիրքորոշումը՝ Խոմենյու գլխավորությամբ, որը կտրուկ կերպով մերժեց շահի առաջարկած գործարքի բացարձակապես բոլոր տարբերակները և հանդես եկավ լիբերալների խիստ քննադատությամբ՝ գործնականում գրկելով վերջիններիս վարչակարգի հետ շփման և, առավել ևս, նրա հետ գործակցելու որևէ հնարավորությունից²²:

Միացյալ Նահանգների համար վրա էր հասել նոր որոշումներ կայացնելու ժամանակը, քանի որ նախկին քաղաքական գիծն իրեն սպառել էր, և ամերիկյան ղեկավար շրջաններում տարակարծություններ էին նշարվում Իրանի նկատմամբ ԱՄՆ-ի քաղաքականության հետապնդած ընթացիկ նպատակների հարցում: Մասնավորաբար, կասկածի տակ էր առնվում Իրանում ԱՄՆ-ի շահերն ապահովելու համար որպես միակ վստահելի միջոց շահի հետ հույսեր կապելու նպատակահարմարությունը²³, ինչն անմախաղեպ էր և շատերի համար անսպասելի:

1978թ. դեկտեմբերի 7-ին լրագրողների հետ ճեպագրույցի ժամանակ նախագահ Քարտերին ուղղված այն հարցին, թե արդյոք շահը կպահպանի՞ իր իշխանությունը, վերջինն խուսափողաբար պատասխանեց. «Չգիտեմ: Հույս ունեմ: Անձամբ ես գերադասում եմ, որ շահը գլխավոր դեր պահպանի պետության մեջ, բայց վճռմ իրանական ժողովուրդը պիտի կայացնի...»²⁴:

Այս արտահայտությունն, իրավամբ, և՛ Իրանում, և՛ Միացյալ Նահանգներում մեկնաբանվեց որպես շահին անվերապահորեն աջակցելու ԱՄՆ-ի նախկին քաղաքականությունից բացահայտ նահանջ:

Եվ իրոք, չնայած Վաշինգտոնը դեռևս պաշտոնապես շարունակում էր ցուցադրել իր աջակցությունը շահին, սակայն ակնհայտորեն տեղի էր ունենում Իրանի նկատմամբ նրա քաղաքականության վերանայում և վերագնահատում: Միապեսական համակարգը բացահայտորեն քայքայվում էր, և ստեղծված իրադրության պայմաններում շահի իշխանությունն անպայմանորեն պահպանելու ձգտումը միանգամայն անհեռանկար էր դառնում: Իրանական իրադարձությունների մեջ անմիջականորեն ներքաշված որոշ քաղաքական գործիչներ արդեն չէին թաքցնում իրենց դժգոհությունը շահի վարած քաղաքականությունից՝ հրապարակայնորեն քննադատելով ընդդիմությանը ճնշելու և երկրում կարգուկանոն հաստատելու գործում նրա ցուցաբերած «հանցավոր անվճարականությունն ու հատկապես բանակի հնարավորությունները ոչ բավարար օգտագործած լինելու հանգամանքը»²⁵:

ԱՄՆ-ի Պետդեպարտամենտում Իրանին նվիրված հեթոսական աշխատանքային խորհրդակցության ժամանակ վտրձագետներն ու վերլուծաբանները գրեթե միաձայն այն կարծիքը հայտնեցին, որ ոչ՝ երկրի քաղաքական կյանքի հետագա ազատականացումը (որի հետ ժամանակին մեծ հույսեր էին կապում) և ոչ էլ ճնշումների սաստկացումն այլևս ի գործ չեն կասեցնել շահի վարչակարգի փլուզման անդամալի ընթացքը²⁶:

Իրադրության այսպիսի գնահատականից տրամաբանորեն բխում էր վերջիններիս այն առաջարկը, որ ժամանակն է անհապաղ և վերջնականապես հրաժարվել շահին աջակցելու քաղաքականությունից և վերակողմնորոշվել դեպի առավել կենսունակ և ժողովրդականություն վայելող արևմտամետ քաղաքական ուժերը²⁷: Ավելորդ չէ հիշատակել, որ այդ գիծն էր պաշտպանում նաև պետքարտուղար Ս. Վենսը:

Միացյալ Նահանգների դեկավար շրջաններում, այսպիսով, հասունանում էր շահին լքելու անհրաժեշտության գաղափարը, որը մինչ այդ միանգամայն անհավանական էր թվում: Դա Իրանում ամերիկյան քաղաքականության զարգացման նոր, որոշակի, նախորդներից որակապես տարբերվող, բայց և օրինաչափ և իրատեսական փուլ էր: Պաշտոնական Վաշինգտոնն այժմ արդեն չէր թաքցնում, որ, իհարկե, ոչ առանց ափսոսանքի, նպատակահարմար է գտնում շահի ժամանակավոր (անհրաժեշտության դեպքում գուցե և ընդմիշտ) հեռանալը երկրից և, վերջապես, քաղաքացիական կառավարության ստեղծումը, որը նա այդ պահին չափազանց կարևոր էր համարում:

Հարկադրված լինելով հրաժարվել շահից, ԱՄՆ-ը, այսուհանդերձ, նրա դերը դեռևս վերջնականապես ավարտված չէր համարում: Մասնավորաբար, շահի առջև խնդիր էր դրվում առավելագույնս օգտագործելով իր ազդեցությունն ու հնարավորությունները, ապահովել իշխանության փոխանցումը այնպիսի ուժերի, որոնք ընդունակ լինեին պահպանել միապետության անձեռնմխելիությանն ու Իրանի արևմտամետ կողմնորոշումը իրենից հետո և առանց իրեն:

Ինչ խոսք, դա ամենևին էլ այն պարտականությունը չէր, որ կարող էր խանդավառել դեպքերի զարգացման ընթացքից շփոթված և հուսալքված շահին: Մակայն այդ «մանրութիւն» ԱՄՆ-ի ղեկավարներին այլևս չէր հուզում. շահի ջանքերով 1979թ. հունվարի 5-ին Ազգային ճակատ կազմակերպության ճանաչված գործիչներից մեկի՝ Շահվար Բախթիարի կառավարության ստեղծումը³⁰ միանգամայն համապատասխանում էր նրա ակնկալիքներին:

Այժմ արդեն ԱՄՆ-ի համար հատկապես կարևորվում էր Իրանի զինված ուժերի վրա հսկողության պահպանումը և նրանց շարքերում պաշակաման հնարավորության կասեցումը, քանի որ միայն վերջինս կարող էր այդ բարդ իրադրության պայմաններում ոչ միայն գորավիզ լինել Բախթիարի կառավարությանը, այլև մեծապես նպաստել Իրանում ամերիկյան ծրագրերի իրականացմանը: Բացի այդ, ԱՄՆ-ի ղեկավարությունը վախենում էր շահի նկատմամբ իրենց նոր դիրքորոշումից դժգոհ բարձրաստիճան զինվորականության պաշարումից, որը կխոչընդոտեր շահի հետագումը երկրից:

Պատահական չէ, որ Զարտերը չհասպաղեց Իրան գործուղել Եվրոպայում ՆԱՏՕ-ի միացյալ զինված ուժերի փոխհրամանատար, գեներալ Ռոբերտ Հոյզերին³¹, որի առաքելությունը, սակայն, շատ ավելի լուրջ էր, քանի միայն Իրանի զինված ուժերին ծայրահեղ քայլերից ետ պահելը, ինչպես հայտարարվում էր պաշտոնական վարկածում³²: Իրականում, Հոյզերին հանձնարարված էր դուրսացնել երկրից շահի հետամալը, ներկայացնել այն որպես Բախթիարի կառավարության կարևորագույն քաղաքական ձեռքբերում՝ հուսալով դրանով իսկ բարձրացնել վերջինիս հեղինակությունը և նրա կողմը հակել «չափավոր» ընդդիմությանը: Հոյզերին հանձնարարված էր նաև ռազմական հեղաշրջման արտակարգ ծրագիր մշակել՝ անհրաժեշտության դեպքում ԱՄՆ-ի ամենաակտիվ աջակցությամբ այն իրականացնելու և Իրանում ռազմական դիկտատուրա հաստատելու նպատակով³³:

1979թ. հունվարի 16-ին, վաղորդք վստահեցի գործիչներից կազմված Խմանակալական խորհուրդ ստեղծելուց հետո, որը պետք է փոխարիներ իրեն, շահը գաղտնի մեկնեց երկրից³⁴: Ինչպես հաղորդում էր «Յումանիտեն», երկրից հետանալու շահի վճիռը կայացված էր Վաշինգտոնում, և աշխարհն այդ մասին առաջինը լսեց ԱՄՆ-ի պետքարտուղարի շուրթերից³⁵: Թերևս ճշմարտությանը մոտ է Իրանի նախկին բարձրաստիճան զինվորականներից մեկի այն պատկերավոր արտահայտությունը, թե «Գեներալ Հոյզերը շահին սատկած մկան պես դուրս չպրտեց երկրից», որն ի դեպ, ԱՄՆ-ից վերջնականապես հիսաբափված և վերավորված շահը հետագայում ցավով մեջբերում էր վտարանդության մեջ գրած իր վերջին՝ «Պատասխան պատմությանը» գրքում³⁶:

Հայտնի է, որ Իրանում հետագա քաղաքական զարգացումները ԱՄՆ-ի համար ավելի քան անմասն եղան: Մակայն հայտնի է նաև, որ Միացյալ Նահանգները մտադիր չէր ոչ միայն երբևէ հետանալ Իրանից, այլև նույնիսկ որևէ չափով թուլացնել այնտեղ իր դիրքերն ու ազդեցությունը: Իրանական

ճգնաժամի ողջ շրջանում ԱՄՆ-ի առաջնահերթ խնդիրը եղել և մնում էր Իրանի ամերիկամետ կողմնորոշման պահպանումը, որին և նպատակաուղղված էր վերջինիս նկատմամբ նրա ողջ քաղաքականությունը: Հատկանշական է, որ արդեն 1978թ. վերջերից ԱՄՆ-ում լայն տարածում էր գտել այն տեսակետը, թե շահի վարչակարգի տապալման դեպքում Իսլամական հանրապետության հնարավոր ստեղծումը Իրանի քաղաքական զարգացման վատագույն տարբերակը չի լինի, անշուշտ, և խելամիտ մտտեցումների դեպքում, թերևս, հնարավոր կդառնա ԱՄՆ-ի դիրքերի վերականգնումը Իրանում, քանի որ նոր վարչակարգը, այսպես թե այնպես, հարկադրված է լինելու Արևմուտքի հետ սերտ հարաբերություններ զարգացնել³⁷: Գաղտնիք չէ, որ այս շրջանում ևս ԱՄՆ-ը կասկեր էր պահպանում ինչպես Իրանի ամենատարբեր քաղաքական խմբավորումների, նույնպես և Խոմեյնու որոշ կողմնակիցների հետ³⁸, և նրա ղեկավարները հայտարարում էին, որ ուժի մեջ են մնում ԱՄՆ-ի և Իրանի միջև նախկինում կնքված բոլոր պայմանագրերը՝ անկախ այդ երկրի կառավարության մեջ կատարված փոփոխությունների³⁹:

Ամերիկյան քաղաքական շրջաններում հնչում էր նույնիսկ այն լավատեսական կարծիքը, որ եթե այաթոլլա Խոմեյնուն և նրա Իսլամական կառավարությանը հաջողվի ամրապնդել իր հսկողությունը Իրանում, հնարավոր է, որ ԱՄՆ-ն այնտեղ հայտնվի ավելի բարենպաստ վիճակում, քան ենթադրել էին տալիս ոչ վաղ սոցյալի իրադարձությունները³⁸:

Իրանում ծավալված հետագա քաղաքական զարգացումները, սակայն, Միացյալ Նահանգների ղեկավար շրջաններին հարկադրեցին տևականորեն սահմանափակել Իրանի նկատմամբ իրենց հեռու գնացող հավակնությունները, անշուշտ, երբևէ մտադրություն չունենալով նրանցից վերջնականապես հրաժարվել և հուսալով առաջին իսկ հարմար առիթով Իրանը վերադարձնել ԱՄՆ-ի ակտիվ քաղաքական ոլորտը:

SUMMARY

The paper deals with policy of the USA towards Iran during the 1978-1979 Islamic Revolution, which at this period was aimed to keep its influence on Iran. The author discusses also the background of the policy of the USA and those circumstances which led to its failure.

1. "Echo", 31.X.1978.
2. "Washington Post", 14.I.1979.
3. "Christian Science Monitor", 18.I.1979.
4. Zabih S. Iran Since the Revolution, London, 1982, p. 4.
5. "Правда", 24.XII.1978.
6. "Washington Post", 14.I.1979.
7. Hoveyda F., The Fall of the Shah, NY, 1980, p.168.
8. Նույն տեղում:
9. The United States and Iran. A Documentary History. NY, 1982, p. 464.
10. «Էրթիլա'աթ», 5.XI.1978 (պարսկ.):
11. Stempel J., Inside the Iranian Revolution, Bloomington, 1981, p.142.
12. Liring L., Iran, Turkey, and Afghanistan. A Political Chronology, NY, 1981, p.163.
13. «Էրթիլա'աթ», 12.XI.1978 (պարսկ.):
14. "Financial Times", 17.XI.1978.
15. Sullivan W., Mission to Iran, NY, 1981, p.171.
16. «Էրթիլա'աթ», 21.XII.1978 (պարսկ.):
17. "Правда", 24.XII.1978.
18. «Էրթիլա'աթ», 21.XII.1978 (պարսկ.):
19. Hoveyda F., նշվ. աշխ., էջ 182.
20. "Правда", 30.XI.1978.
21. "Washington Post", 14.I.1979.
22. "Guardian" 21.XI.1978.
23. "Washington Post", 5.I.1979.
24. The United States and Iran. ..., p. 463.
25. "Правда", 5.I.1979.
26. Иранская революция 1978-1979. Причины и уроки, М., 1989, с.146.
27. "Правда", 5.I.1979.
28. «Էրթիլա'աթ», 5. I.1979 (պարսկ.):
29. Zabih S., նշվ. աշխ., էջ 11.
30. Sullivan W., նշվ. աշխ., էջ.227-228.
31. Zabih S., նշվ.աշխ., էջ 11.
32. «Էրթիլա'աթ», 16. I.1979 (պարսկ.):
33. "Humanité", 15.I. 1979.
34. Սոհամմեդ Ռեզա Փեհլևի, Փաստիս քի քարիիս, L., 1983, էջ.273-274 (պարսկ.):
35. "Washington Post", 18.I.1979.
36. Նույն տեղում:
37. "Wall Street Journal", 26.II.1979.
38. "Wall Street Journal", 9.III.1979.